

Et dekolonialt perspektiv på læremidler: Et case-studie i spansk

Susana S. Fernández
Ph.d.
Professor
Aarhus Universitet
romssf@cc.au.dk

Karen Risager
Dr.Phil.
Professor emerita
Roskilde Universitet
risager@ruc.dk

Et af sprogfagernes vigtigste bidrag er at give eleverne et internationalt udsyn. Dette betyder ikke blot et udsyn til Europa eller Vesten, men til hele verden. Et globalt udsyn.

De fleste af de sprog, der undervises i Danmark, er af europæisk oprindelse – engelsk, fransk, spansk, tysk, portugisisk, dansk, russisk m.m. Men i dag er disse sprog ikke kun europæiske; de er blevet spredt til mange andre ofte fjerntliggende egne pga. eroblings- og koloniseringsprocesser gennem mange århundreder. Spanskfaget er et oplagt eksempel på denne verdenshistoriske udvikling, i betragtning af det spanske sprogs tilstedeværelse i store dele af verden. Spanskfaget rummer muligheder for at give eleverne et globalt udsyn, herunder en kritisk bevidsthed om vigtige aspekter af kolonihistorien. Spanskfaget inviterer til at anlægge et dekolonialt perspektiv.

I denne artikel vil vi analysere to læremidler i spansk ud fra et dekolonialt perspektiv med fokus på, hvilke repræsentationer af den spansktalende verden eleverne præsenteres for. De to lærebøger er: *Caminando*¹ (Clausen, 2009), et begyndersystem, og *Retratos centroamericanos desde Dinamarca*² (Ærstrøm og Petersen, 2013), der er en tematisk bog velegnet til gymnasiets 2. og 3. g. og tilsvarende niveauer (se også Risager og Fernández, under udgivelse).

¹ Frit oversat til dansk: 'På vej'

² 'Mellemamerikanske portrætter fra Danmark'

Vi ser analysen af de to lærebøger i spansk som et eksempel på, hvordan et dekolonialt perspektiv kan berige ikke bare spanskfaget, men alle sprogfag, og analysen illustrerer hvordan forskellige tilgængelige læremidler løser opgaven med mere eller mindre succes.

Et dekolonialt perspektiv

Kulturelle repræsentationer i lærebøger kan analyseres ud fra mange forskellige perspektiver. I Risager (2018), der handler om repræsentationer af verden i sproglærebøger, skelnes der mellem fem perspektiver, der alle kan kombineres i en konkret analyse: *Nationale studier*, som fokuserer på landebeskrivelser; *medborgerskabsstudier*, som fokuserer på lærebogen som afsæt for udvikling af aktivt medborgerskab; *kulturelle studier*, som fokuserer på identiteter og stemmer; *transnationale studier*, der fokuserer på migration og andre relationer mellem lande, og endelig: *postkoloniale/dekoloniale studier*.

Postkoloniale og dekoloniale studier er fælles om den generelle kritik af kolonialismen og dens følger, men knytter sig til forskellige traditioner (se også Tsang, 2021): Postkoloniale studier er især forbundet med studier af de økonomiske, politiske, sociale og kulturelle følger af den britiske og franske kolonialisme i Mellemøsten, Sydasien og Afrika, specielt som den kommer til udtryk i litteratur og andre kulturformer. En af hovedeksponenterne for denne tradition er Said (1978), som har udfoldet begrebet 'orientalisme', dvs. europæiske diskurser og stereotyper om 'Østen' eller 'den anden'. En anden hovedeksponent er Fanon (1961), der har haft stor betydning for kolonikritik og befrielsesbevægelser ikke mindst i de tidligere franske og belgiske kolonier i Afrika.

Dekoloniale studier er især forbundet med studier af de økonomiske, politiske, sociale og kulturelle følger af den spanske og portugisiske kolonialisme primært i Latinamerika, men også i Afrika og Østasien. Blandt hovedeksponenterne er Quijano (2000), som har skabt udtrykket 'colonialidad del poder' (eng. 'coloniality of power'), der peger på, at de magtstrukturer der er grundlagt i kolonitiden (kapitalisme, patriarkat, racisme) reflekteres i magtstrukturene den dag i dag, både i det globale syd og det globale nord. Andre hovedeksponenter er Mignolo (2005) og Santos (2014).

At anlægge et dekolonialt perspektiv på spanskfaget indebærer bl.a. at se på, hvordan lærebøgerne repræsenterer den spansksprogede verden i dag i lyset af verdenshistorien. Det handler først og fremmest om den spanske kolonialisme i Amerika og andre steder (se f.eks. Eide (2014), der anvender orientalismebegrebet i sine analyser af Latinamerika i norske lærebøger til spansk). Men det handler også om uafhængighedskrigen, de senere udviklinger i Latinamerika, inkl. USA's imperialisme, samt betydningen af kolonialismen for Spanien og for landets skiftende rolle i Europa gennem århundrederne. Der er tale om en meget kompleks historie, præget af racisme, undertrykkelse og udnyttelse, men også modstand, kultur mangfoldighed, migrationer, reformer og revolutioner.

Der er naturligvis grænser for, hvad en sproglærebog, især for begyndere, kan fortælle om den historiske baggrund for de aktuelle ulige forhold i verden. Men til et globalt udsyn hører en vis historisk bevidsthed, herunder en bevidsthed om magtforhold og ulighed i fortiden og i dag.

Eurocentrisme

I nedenstående analyse vil vi især fokusere på spørgsmålet om eurocentrisme. Kritikken af eurocentrismen er en væsentlig del af både postkoloniale og dekoloniale studier. En kort form af kritikken af eurocentrismen finder vi f.eks. hos Quijano (2000), der beskriver eurocentrismen som ideen om, at den menneskelige civilisations historie kulminerer i Europa, og at forskelle mellem Europa og ikke-Europa består i naturlige (racemæssige) forskelle, og ikke er konsekvenser af magtens historie.

I Europa afspejler eurocentrismen sig typisk i lærebøger i spansk på den måde, at det tages for givet, at det er den europæiske variant af spansk/castiliansk, der skal være den primære norm for sproglæringen, selv om spansk er et polycentrisk sprog med mange forskellige standardvarianter i den spansktalende verden (Del Valle, 2014). Det tages ofte også for givet, at det er Spanien, der er det primære målsprogsland i spanskundervisningen, selv om der uden for Europa er 21 forskellige lande, hvori spansk er majoritetens sprog.

Hvorvidt det at spanskfaget er lokaliseret i Danmark, retfærdiggør et eurocentrisk fokus, må afhænge af, hvad der er målet med faget. Skal det sigte mod europæisk eller globalt medborgerskab? Læreplanen for spansk i Danmark viser modstridende retninger, fra den deciderede eurocentriske tendens i fagets læringsmål, hvor Spanien er det eneste land, der bliver nævnt ved navn, til den mere globalt orienterede tværgående kompetence: 'den globale kompetence', som spansk sammen med alle andre fag i fagrækken skal bidrage til at fremme.

Analytiske spørgsmål, med særligt henblik på det dekoloniale perspektiv

I diskussionen af de to lærebøger vil vi især forholde os til disse spørgsmål (som trækker på de mere udfoldede analyser i Risager 2018):

- Hvilke lande er behandlet, i hvilken rækkefølge og med hvilken vægt? (kan man se tegn på eurocentrisme og orientalisme?)
- Er kulturel mangfoldighed, og social og kulturel ulighed behandlet? (f.eks., er oprindelige folk eller folk af afrikansk oprindelse synlige – ikke blot som eksotiske kuriositeter, men som aktører?)
- Hvilke sociokulturelle identiteter, hvilke perspektiver, hvilke stemmer bliver præsenteret?
- Hvilke spanske sprogvarieteter er valgt? (er der tegn på eurocentrisme i denne sammenhæng?)
- Er sproglig mangfoldighed og ulighed behandlet? (f.eks., er de sprog, som spansk er i kontakt med i forskellige områder, synlige?)

Vi mener, at disse og lignende spørgsmål med fordel kan stilles af de forskellige aktører i forbindelse med læremidlerne: sproglærere, der skal vælge materialer for deres hold; elever/voksne, der vil kaste sig ud i selvstudium og skal vælge ressourcer; beslutningstagere som undervisningsministeriet, skoleledere mm. Er svarene på disse spørgsmål ikke tilfredsstillende ved en bestemt læremiddel, kan det være et tegn på, at materialet enten skal vælges fra eller – mere realistisk – komplementeres med andre input eller diskuteres i timerne. For lærebogsforfattere kan disse spørgsmål tjene som pejlemærker.

Caminando

Caminando (Clausen, 2009) er et begyndersystem udgivet i Danmark af Gyldendal, men oprindeligt udviklet og udgivet i Sverige. For yderligere analyser af denne bog se også Risager (2018), Fernández (2019) og Risager og Fernández (under udgivelse). Bogen er struktureret i otte kapitler med forskellige emner uden gennemgående fortælling eller plot. Bogen fokuserer først og fremmest på Spanien, derefter Nicaragua og Cuba, og i mindre grad Mexico, Marokko, Ceuta og Melilla. De resterende "spansktalende" lande bliver for det meste blot nævnt, f.eks. i en liste over lande eller på et verdenskort. Danmark, anvendelseslandet, er til stede i hele bogen på flere måder: Danmark er omdrejningspunktet for det præsenterede geopolitiske perspektiv på verden og for flere former for mobilitet (spansktalende, der emigrerer til Danmark, eller danskere, der er på rejse i spansktalende lande). Danmark er også til stede i kraft af, at det danske sprog er brugt i øvelser og forklaringer.

Vedrørende sprog er det værd at notere, at standardsproget i *Caminando* er europæisk spansk (castiliansk), både i tekster og i det medfølgende auditive materiale. Der er dog nogle kommentarer til udtaleforskelle i det spansktalende område. Valget af den europæiske variant bliver ikke begrundet og står i kontrast til den tekst i bogens kapitel 1, som forklarer, at 90% af de spansktalende bor uden for Spanien, og at spansk betragtes som et verdenssprog.

Hvordan kan man fortolke ovenstående i et dekolonialt perspektiv? Da forfatterne ikke giver nogen begrundelse for prioriteringen af Spanien og den europæiske version af det spanske sprog, er deres holdning (implicit) eurocentrisk. Hvis vi anlægger et globalt perspektiv på den nutidige verden, har alle spansktalende lande lige værdi. Afhængigt af hvilke parametre vi sammenligner dem efter, vil forskellige lande gøre sig bemærket: f.eks. er Mexico det mest folkerige land, Argentina er det største i areal, og Spanien er det land, der har det højeste BNP pr. indbygger.

Både i Børne- og undervisningsministeriets læreplaner og i undervisningsmaterialerne finder man ofte udtryk som 'Spanien og Latinamerika' eller 'Spanien og andre spansksprogede områder', som er et tegn på en diskurs, der antyder, at den tidligere kolonimagt, Spanien, vægter lige så meget som alle de tidligere kolonier tilsammen. Dette kan man f.eks. se i *Caminando*, hvor eleverne bliver præsenteret for et kort over Spanien på forklappen og et over Latinamerika³ på bagklappen i ganske forskellige skalaer. Den europæiske orientering skaber en tendens til at etablere en implicit dikotomi mellem 'os' i Europa/Spanien og 'dem' uden for Europa/i Latinamerika, hvilket er en orientalistisk diskurs.

Der er afsnit om historie i *Caminando* (Risager 2018), dog uden en (de)kolonial bevidsthed. Spaniens historie er kort gennemgået fra de forhistoriske hulemalerier over araberne til *Reconquista* og Columbus' ekspedition, men der er stort set ingen omtale af historien efter 1492. Hvad angår Latinamerikas historie, starter den med Columbus i 1492 (med undtagelse af mayaerne, som bliver nævnt). Der er intet om f.eks. befrielseskrigene, krigene mellem latinamerikanske lande eller krigen mellem Mexico og USA.

Caminando forklarer i enkle vendinger, hvorfor det spanske sprogområde er stort i nutidens verden, men den præsenterer historien fra koloniherrernes perspektiv, og der er store huller med hensyn til ikke-spanske

³ For en kritisk gennemgang af begrebet 'Latinamerika', se Fernández (2021).

befolkningsgrupper i Latinamerika: de oprindelige folk, folk af afrikansk afstamning og bølgerne af folk fra Europa, Asien mm. gennem århundrederne.

Retratos centroamericanos desde Dinamarca

Retratos centroamericanos desde Dinamarca blev udgivet i 2013, ligeledes af Gyldendal. Forfatterne er Sidse G.O. Ærstrøm og Tove N. Petersen, begge fra Danmark. Denne lærebog har en noget speciel produktionshistorie, da den startede som et kollaborativt projekt for spansk sprog- og kulturstuderende ved Københavns Universitet. Bogen består af seks kapitler, ét for hvert af de seks spansktalende lande i Mellemamerika, i alfabetisk rækkefølge (Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua og Panamá). Hvert kapitel fokuserer på en indvandrer i Danmark og dennes transnationale biografi. I alle kapitler er der korte informative tekster, på spansk eller dansk, om f.eks. borgerkrige, bandemiljøet eller orkaner. Der er også sprogøvelser og øvelser, der opfordrer eleverne til at samle information om det pågældende land, for eksempel på nettet. Bogen præsenterer et kort over Mellemamerika og en introduktion til regionen skrevet på dansk, som dækker seks sider og inkluderer geografi, historie (begynder med Columbus), USA's rolle, kriminalitet, kirken og "the American dream". Der er flere referencer til eksistensen af oprindelige folk og sprog, men de oprindelige og de afrikanske dele af befolkningen er stort set anonyme. Eleverne bliver dog bedt om at søge på nettet og lave en liste over etniske grupper.

Mellemamerika er en perifer region i Latinamerika, omgivet af meget større lande mod nord og syd. Området er dog ikke nødvendigvis perifert i danske forestillinger, men derimod et fokus for bekymring, da dansk udviklingsbistand har været ret fokuseret på nogle af de mellemamerikanske lande. De mellemamerikanske lande bliver i bogen konstant sammenlignet med Danmark via migranternes komplekse rejsehistorier. Det generelle billede er en bevægelse fra en relativt fattig (og varm) region i Amerika til et relativt rigt (og koldt) land i Europa. Dette er repræsenteret på forsiden af bogen, hvor vi ser en mellemamerikansk immigrant, alene, på en gade i et af Københavns gamle kvarterer. Han ser ud til at fryse og har armene krydset over brystet for at holde varmen. I de fleste tilfælde i denne bog er grunden til, at man valgte at emigrere til Danmark, at indvandrerens forelskede sig i en dansk person og derefter flyttede til Danmark, normalt fordi dette land forventedes at tilbyde bedre sociale forhold end hjemlandet.

Ved at lokalisere bogen i Mellemamerika undgår forfatterne eurocentrisme, for så vidt som der ikke er den ovenfor nævnte uberettigede favorisering af Spanien. Men på den anden side fremstår Mellemamerika som en region med en turbulent og voldelig historie, præget af amerikansk imperialisme, og det bliver ikke direkte adresseret, at der er en verdenshistorisk baggrund for, at Mellemamerika generelt er et fattigt og konfliktfyldt sted sammenlignet med Danmark.

Et eksempel på eurocentrisme skiller sig ud: standardsproget i *Retratos* er ligesom i *Caminando* europæisk spansk. Det gælder både for tekster skrevet af forfatterne og for fortællinger fortalt af immigranter (der er ingen auditive materialer). Dette valg bliver ikke diskuteret eller begrundet.

Konklusion

Vores analyse viser ligheder og forskelle mellem de to lærebøger. I begge bøger er der et klart nationalt perspektiv (for eksempel i organiseringen af kapitlerne efter land) og også et forsøg på at transcendere det med en mere transnational tilgang (i fokusset på migration i *Retratos* og på turisme i *Caminando*). Mens eurocentrisme bestemt er til stede i *Caminando* på forskellige måder, er det mindre tydeligt i *Retratos*, da fokus er på seks mellemamerikanske lande. Centraliteten af Europa (her Danmark) som destination for alle mellemamerikanere i bogen på jagt efter et bedre liv repræsenterer dog en nord/syd-dikotomi, gode og dårlige steder at bo. Begge bøger har blinde pletter vedr. det at give en stemme til forskellige grupper i befolkningen og generelt til de lokale stemmer, da vi oftest hører dem gennem danskernes dagsorden (det er danskerne, der stiller spørgsmålene).

I denne artikel har vi foreslået en kritisk analyse med fokus på et dekolonialt perspektiv for at afsløre eurocentrisme og manglende historisk bevidsthed i nogle læremidler til spansk. Vi mener, at denne analytiske tilgang kan hjælpe lærere og andre beslutningstagere med at træffe informerede valg, når de skal beslutte indholdet og strukturen i sprogundervisningen. Kunne man f.eks. tænke sig en undervisning, der fastholdt et globalt perspektiv og fokuserede på eksemplerne Mexico, Spanien, Argentina og Peru? En undervisning der behandlede hvert af disse lande på samme niveau og med samme interesse for deres særlige historie, deres mangfoldighed og konflikter? Lignende analyser kan være relevante ifm. de andre sprogfag i det danske uddannelsessystem.

Litteratur

Clausen, I.M. (2009). *Caminando*. Systime.

Del Valle, J. (2014). The politics of normativity and globalization: which Spanish in the classroom? *The Modern Language Journal* 98 (1), 358-372.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2014.12066.x>

Eide, L. (2014). Latin-Amerika i lærebøger i spansk. *Sprogforum* 59, 69-77.

Fanon, F. (1961). *Les damnés de la terre*. Maspero. Også udkommet på dansk: *Fordømte her på jorden*. Rhodos, 1968.

Fernández, S.S. (2019). Using NSM and "minimal" language for intercultural learning. I: Sadow L., B. Peeters, og Mullan, K. (red.), *Studies in Ethnopragmatics, Cultural Semantics, and Intercultural Communication: minimal English (and beyond)* (13-32). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-981-32-9979-5_2

Fernández, S.S. (2021). The conceptual semantics of 'Latin America': Popular geopolitics and Spanish language teaching in Denmark. *Journal of Postcolonial Linguistics* 5, 12-30.

Mignolo, W. (2005). *The Idea of Latin America*. Blackwell.

Quijano, A. (2000). Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America. *Nepantla: Views from South* 1(3), 533-580.

Risager, K. (2018). *Representations of the World in Language Textbooks*. Multilingual Matters.
<https://doi.org/10.21832/RISAGE9559>

Risager, K. og Fernández S.S. (under udgivelse). Cómo analizar las representaciones culturales en manuales de español desde perspectivas transnacionales y decoloniales. I: Canale, G. og Tardio, T. (red.) *The*

Spanish language textbook: research, perspectives and critical approaches/ El libro de texto de español: investigaciones, perspectivas y abordajes críticos. (Journal of Spanish Language Teaching, volumen monográfico).

Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books. Også udkommet på dansk: *Orientalisme*. Roskilde Universitetsforlag, 2002.

Santos, B. de S. (2014). *Epistemologies of the South: Justice against Epistemicide*. Paradigm.

Tsang, M. (2021). Decolonial? Postcolonial? What does it mean to 'decolonise ourselves'? *Blog* (21. januar 2021)
<https://blogs.ncl.ac.uk/decolonisesml/2021/01/21/decolonial-postcolonial-what-does-it-mean-to-decolonise-ourselves/>

Ærstrøm, S.G.O. og Petersen, T.N. (2013). *Retratos centroamericanos desde Dinamarca*. Gyldendal